

Проблеми підготовки спортивного резерву в умовах сучасних закладів позашкільної освіти

Тодорова Валентина Георгіївна

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, Україна

E-mail: Valentina_sport@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3240-6983>

Пасічна Тетяна Володимирівна

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Київ, Україна

E-mail: pasich@ukr.net

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5829-1654>

Мета дослідження – схарактеризувати проблеми підготовки спортивного резерву в умовах спортивних шкіл різного типу. Матеріали й методи – аналіз літературних джерел, стандартизоване інтерв'ю сконструйоване відповідно до традицій соціологічних досліджень, яке містило запитання без заданої структури для отримання інформаційної ємності відповідей. Результати – основні наукові дослідження, присвячені системі підготовки спортивного резерву як багаторічного процесу. Було вирішено теоретико-методичні завдання побудови освітньо-тренувального процесу, відбору та орієнтації обдарованих дітей, профілактично-реабілітаційної діяльності, планування, аналізу та контролю підготовки юних спортсменів, підвищення результативності дитячо-юнацького спорту, обґрунтовані наукові пріоритети спортивного тренування і технологій фізичного виховання дітей та молоді. Встановлено, що основною проблемою розвитку спорту в цілому та дитячо-юнацького, зокрема полягає у ресурсній забезпеченості, основними категоріями якої виступають фінансові, трудові, матеріальні та науково-інформаційні ресурси. Висновки – виявлені проблеми є взаємопов'язаними й вимагають комплексного, системного вирішення. Аналіз результатів опитування тренерів-практиків, які працюють в умовах сучасних закладах позашкільної освіти, дозволив висвітлити більш широке коло проблем, серед яких найбільш поширеними є втрачений зв'язок із загальноосвітніми школами; дефіцит кваліфікованих кадрів; перевантаження навчальних груп; недоліки матеріально-технічного забезпечення та фінансової підтримки державою; застаріле науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів, відсутність зв'язку з тренерським складом збірних команд України та методичними установами; не організована робота іноземних спортивних організацій тощо.

Ключові слова: спортивний резерв, спортивна підготовка, позашкільна освіта, фізична культура, спорт.

Вступ. Утвердження міжнародного авторитету України в світовій спільноті є одним із пріоритетних завдань фізичної культури і спорту в країні. Сьогодні, за даними Міністерства молоді та спорту України (Толстова, 2007), вітчизняний спорт вищих досягнень демонструє гідні результати виступів на найбільш престижних офіційних міжнародних змаганнях Європи та світу. У першому півріччі 2018 року українські атлети з олімпійських, неолімпійських та паролімпійських видів спорту здобули 1613 медалей (643 золотих, 513 срібних та 457 бронзових). З початку року спортсмени збірних команд з олімпійських видів спорту взяли участь у 430-ти міжнародних змаганнях. Таким чином, наявна в країні система підготовки спортсменів здатна забезпечити їхній успішний виступ. Це завдання реалізується насамперед завдяки вдосконаленню системи дитячо-юнацького спорту, яка готує спортивні резерви для збірних команд країни.

Розвиток і функціонування дитячо-юнацького та резервного спорту покладено на суб'єкти сфери фізичної культури і спорту, зокрема дитячо-юнацькі спортивні школи, спортивні клуби, спеціалізовані освітні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, штатні спортивні команди резервного спорту областей, центральних органів виконавчої влади, що реалізують державну політику

у сфері освіти, фізичної культури та спорту, всеукраїнських фізкультурно-спортивних товариств, спортивних федерацій та інші суб'єкти сфери фізичної культури і спорту. Сьогодні в Україні – функціонують 1672 дитячо-юнацьких спортивних школи (ДЮСШ), з них у системі освіти України функціонує 627 спортивні школи, що складає 37,68%. З них: 598 ДЮСШ, з яких одна за видами спорту для інвалідів та 29 спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву (СДЮШОР). Система освіти України обіймає 2790 відділень із цих видів спорту, контингент учнівської молоді, яка займається спортом, становить 282623 особи, в тому числі 279 інвалідів. З цією обдарованою молоддю працює 9748 тренерів із різних видів спорту, з них 5989 штатних (Булатова, 2003).

Удосконалення та раціоналізація системи дитячо-юнацького спорту неможлива без аналізу наявних проблем підготовки спортивного резерву в умовах сучасних закладах позашкільної освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах наукової теми кафедри гімнастики та спортивних єдиноборств Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої, спортивно-масової та здоров'язберігаючої професійної діяльності зі студентами ВНЗ» (протокол № 5 від 26 грудня 2013 р.).

Мета та завдання дослідження. Мета статті – схарактеризувати проблеми підготовки спортивного резерву в умовах позашкільної освіти. Відповідно до мети визначено завдання дослідження: здійснити аналіз спеціальної літератури та інтернет-джерел з питань розвитку дитячо-юнацького та резервного спорту; окреслити коло першорядних проблем у сфері підготовки спортивного резерву.

Матеріали й методи дослідження. Інструментом дослідження стало стандартизоване інтерв'ю, сконструйоване відповідно до традицій соціологічних досліджень (Про внесення змін до наказу, 2015), яке містило запитання без заданої структури для отримання інформаційної ємності відповідей.

В інтерв'юванні взяли участь 50 тренерів, які працюють у спортивних закладах різного типу. Інтерв'юерами виступили студенти Навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та реабілітації Університету Ушинського під керівництвом автора у 2018-2019 рр.

Результати дослідження. Аналіз літературних джерел підтверджує припущення про те, що процес функціонування системи установ додаткової освіти спортивної спрямованості, її окремих підсистем і структур вивчено недостатньо. Основні наукові дослідження здебільшого присвячені системі підготовки спортивного резерву як багаторічного процесу.

У фундаментальних роботах (Артемьев, 2004; Бондарчук, 2005; Набатникова, 1982; Никитушкин, 2009) було вирішено теоретико-методичні завдання побудови освітньо-тренувального процесу, відбору та орієнтації обдарованих дітей, профілактично-реабілітаційної діяльності, планування, аналізу та контролю підготовки юних спортсменів, підвищення результативності дитячо-юнацького спорту, обґрунтовано наукові пріоритети спортивного тренування і технологій фізичного виховання дітей та молоді. Узагальнення наукових даних показало, що основними елементами реалізації можливостей сучасної спортивної підготовки та її організації, передусім, слід уважати:

- органічний взаємозв'язок організаційно-методичних основ тренування у вищих (збірні команди, спортивні центри) і підлеглих (ДЮСШ, СДЮШОР) структурних компонентах системи спортивної підготовки щодо її цілей, завдань, кадрового, матеріально-технічного, науково-методичного забезпечення;

- зумовленість системи спортивної та змагальної підготовки матеріальним і моральним стимулюванням праці тренерів;

- створення організаційних умов, що забезпечують централізацію підготовки спортсменів, в тому числі: постійну конкуренцію у тренувальних заняттях; використання суперництва в якості чинника підвищення працездатності та більш повної мобілізації функціональних резервів організму; оптимізація адаптаційних процесів;

- заохочення альтернативних організаційних і науково-методичних підходів до системи підготовки спортсменів високого класу.

Джерела інформації більш раннього періоду свідчать, що структура вітчизняної системи підготовки спортсменів історично перевірена і завжди була однією з найбільш конкурентоспроможних у світі (Булатова, 2005; Волков, 2002; Набатникова, 1982).

Суспільно-політичні і економічні зміни в роки незалежності України деструктивним чином позначилися й на розвитку спорту і самої системи підготовки спортсменів. Водночас переосмислення накопиченого досвіду і нових наукових знань дає підстави вести мову про те, що сформовану систему можна не тільки зберегти, але і підвищити її потенціал за рахунок резервів розвитку.

Багаторічний процес спортивної підготовки передбачає наявність єдиної системи, що забезпечує раціональну послідовність вирішення завдань, добору засобів і організаційних форм відбору і підготовки спортсменів різних вікових груп. З огляду на думку науковців, ми вважаємо, що діяльність спортивних шкіл, незалежно від їх відомчої приналежності повинна ґрунтуватися на загальних нормах і принципах, як-от:

- ліцензування державних освітніх установ спортивної спрямованості (ДЮСШ, СДЮШОР, ШВСМ);
- атестація та переатестація тренерсько-викладацьких кадрів і керівних працівників;
- прийняття нормативно-правових актів або інших регламентуючих документів, у яких присутні питання підготовки спортивного резерву, спорту вищих досягнень;
- складання Єдиного календарного плану спортивних заходів для спортивних шкіл;
- визначення завдань з підготовки спортивного резерву;
- оцінка роботи установ і праці тренерів-викладачів.

Для вивчення проблемних питань підготовки спортивного резерву було проведено опитування 50 тренерів, які працюють у спортивних закладах різного типу. Узагальнення даних, під час інтерв'ю, дозволило згрупувати відповіді і таким чином визначити найбільш поширені проблеми у сфері підготовки спортивного резерву. Серед них такі: втрачено взаємозв'язок із загальноосвітніми школами. Цю проблему окреслило 18% тренерів-практиків. Вони вважають, що значна частина обдарованих дітей не можуть поєднувати заняття з обраним видом спорту і навчання у школі у зв'язку з віддаленістю спортивного об'єкта від установи освіти.

Дефіцит кваліфікованих кадрів. 34% опитаних тренерів вказують на те, що молоді спеціалісти не зацікавлені в тренерській діяльності в умовах державних спортивних установ. Попри те, що в державі щорічно випускається значна кількість молодих фахівців, тобто маємо великий кадровий потенціал, який прагне отримувати знання, нести в суспільство основну цінність фізичної культури та спорту, є здоровими, зацікавленими та спортивними. Невпевненість випускників фізкультурних ЗВО у бажанні працювати в державних спортивних закладах можна пов'язати із низькою вмотивованістю обраної професії. Вмотивований тренер – це не тільки людина, яка отримує гідну заробітну платню, це людина, яка повинна мати умови для реалізації свого творчого потенціалу.

Перевантаження навчальних груп. 34% тренерів вказали на велику кількість учнів у групах спортивної підготовки, що заперечує кваліфікованому їхньому навчання. Попри наказ про організацію освітньо-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл, де регламентовано наповненість груп, відділень із видів спорту і тижневого режиму освітньо-тренувальної роботи ДЮСШ (Платонов, 2015), тренери змушені охоплювати велику кількість дітей, які бажать займатися (особливо на початковому етапі), не виходячи за межі годин, передбачених ставкою. Це призводить до підвищення ризику дитячого травматизму та перевантаження тренерів.

Кардинального покращення вимагає матеріально-технічна база освітніх спортивних закладів. Недоліки матеріально-технічного забезпечення, відсутність законів, що стимулюють розвиток матеріальної бази ДЮСШ, вкладання коштів та інвестиції в цю сферу. Таку проблему окреслило більшість фахівців-практиків (80%). Як свідчать результати опитування, фінансування ДЮСШ є недостатнім. Основна частина коштів, що виділяються на утримання ДЮСШ, припадає на забезпечення плати і за працю тренерсько-викладацького і допоміжного складу та покриття комунальних платежів. У зв'язку з цим необхідно залучати інші джерела надходжень.

В умовах економічної нестабільності в Україні увага до розвитку матеріальної бази спортивної діяльності з боку державних органів влади набуває першочергового значення. Слабкість матеріальної бази істотно гальмує розвиток спорту й фізичної культури і перешкоджає якісній підготовці збірних команд до міжнародних змагань.

Збільшення фінансової забезпеченості ДЮСШ приведе до покращення їх матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації тренерського складу. Постійний відтік з регіонів країни кращих спортсменів в інші регіони, які мають краще матеріальне забезпечення, приводить до зниження конкуренції в юнацькому та молодіжному спорті. Останнє все менше стимулює прагнення регіональних тренерів та керівників спортивних організацій до якісної роботи з виявлення та підготовки молодих талантів. Крім того, виокремлено й питання фінансування кваліфікованих спортсменів у період

престижних змагань, коли вони вимушені за власні кошти сплачувати проїзд та проживання (а почасти й форму й обладнання).

Вкрай застаріле науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів в умовах освітніх спортивних закладів (освітні програми, плани багаторічної підготовки, методичні рекомендації), відсутність інноваційних підходів та технологій, а також відсутність програм навчання та системи підвищення кваліфікації тренерського складу. 90% тренерів вважають за необхідне підвищення ефективності впровадження досягнень науки, науково-технічного прогресу, передового досвіду у спортивну практику. Вони відзначають відсутність зв'язку з тренерським складом збірних команд України, державними тренерами із видів спорту, науково-дослідними та методичними установами Міністерства молоді та спорту України. Наукове опрацювання навчально-методичного забезпечення підготовки спортсменів здійснюється переважно у рамках фундаментальних та прикладних досліджень інших проблем олімпійського спорту. Не вивчається досвід роботи іноземних спортивних організацій.

Окрім вищевикладених проблем, окремі тренери-практики назвали ще кілька питань, які, на наш погляд, є досить важливими: відсутність теплового режиму, що погіршує відвідування занять у холодну пору року; санітарно-гігієнічних норм (душ, сауна, медичний кабінет, комплекс реабілітаційно-відновлювальних заходів тощо); погане освітлення; недостатня забезпеченість спортивним інвентарем і обладнанням; гірші умови матеріального забезпечення тренерів-викладачів у порівнянні із учителями фізичної культури. Вони не віднесені до категорії педагогічних працівників, тобто позбавлені пільг, відповідної заробітної плати, відпустки такої саме тривалості, як учителі у середніх загальноосвітніх школах. Ці проблеми тісно взаємопов'язані й вимагають тільки системного рішення.

Висновки. Шлях України до визначення її авторитету на міжнародній спортивній арені є складним і неоднозначним.

Аналіз спеціальної літератури та інтернет-джерел показав, що основна проблема розвитку спорту в цілому та дитячо-юнацького, зокрема полягає у ресурсній забезпеченості, основними категоріями якої виступають фінансові, трудові, матеріальні та науково-інформаційні ресурси.

Аналіз результатів опитування тренерів-практиків, які працюють в умовах сучасних закладах позашкільної освіти, дозволив висвітлити більш широке коло проблем, серед яких найбільш поширеними є втрачений зв'язок із загальноосвітніми школами; дефіцит кваліфікованих кадрів; перевантаження навчальних груп; недоліки матеріально-технічного забезпечення та фінансової підтримки держави; застаріле науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів, відсутність зв'язку з тренерським складом збірних команд України та методичними установами; не організована робота іноземних спортивних організацій тощо.

Виявлені проблеми є взаємопов'язаними й вимагають комплексного та системного рішення.

Література

Артемьев В. П. Теория и методика физического воспитания. Двигательные качества: учеб. пособ. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2004. 284 с.

Бондарчук А. П. Периодизация спортивной тренировки. Киев: Олимпийская литература, 2005. 304 с.

Булатова М. М., Усычев К. А. Физкультурно-оздоровительные технологии в физическом воспитании. Теория и методика физического воспитания: учебник для вузов. Киев: Олимпийская литература; 2003. Том 2, с. 342–371.

Волков Л. В. Теория и методика детского и юношеского спорта: учеб. пособ. Киев: Олимпийская литература, 2002. 295 с.

Звіт Міністерства молоді та спорту України за 2018 р. URL: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control>

Набатникова М. Я. Основы управления подготовкой юных спортсменов: учеб. пособ. Москва: Физкультура и спорт, 1982. 280 с.

Никитушкин В. Г. Современная подготовка юных спортсменов: метод. пособ. Москва: Москомспорт, 2009. 112 с.

Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и её практические приложения: учебник [для тренеров] в 2 кн. Киев: Олимпийская литература, 2015. 680 с.

Про внесення змін до наказу Міністерства молоді та спорту України від 17 січня 2015 року № 67 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0099-18>

Толстова Ю. Н. Измерение в социологии: учеб. пособ. Москва: КДУ, 2007. 288 с.

Українські спортсмени на міжнародних змаганнях у першій половині 2018 року здобули 1613 нагород:
https://zik.ua/news/2018/07/17/ukrainski_sportsmeny_na_mizhnarodnyh_zmagannyah_u_pershiy_polovyni_2018_roku_1368183 URL:

Problems of training sport reserves under conditions of modern institutions of non-school education

Todorova Valentyna

State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, Ukraine

Pasichna Tetiana

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

The purpose of the study is to characterize the problems dealing with the training of sport reserves under conditions of sports schools of various types. These **materials and methods** were used: analysis of literature, standardized interview according to the traditions of social researches which involved questions without any target structure in order to obtain a bigger volume of information from the recipients' answers. The **results** are as follows: it was established that the main problem of the development of sports in general and of youth in particular is lack of financial, labour, material and scientific information resources.

Conclusions. The identified problems are interrelated and require a comprehensive, systematic solution. The analysis of the poll results obtained after interviewing practicing coaches who work under conditions of modern establishments of non-school education made it possible to reflect a wider scope of the problems which include the ones as follows: links with general secondary schools have been lost; deficit of skilled personnel; overloading of the groups being trained; lack of material and technical provision as well as of the financial support of the state; out-of-date scientific and methodical provision of sportsmen training, absence of communication with the coaches staff representing the national teams of Ukraine and with the methodology institutions; the work of oversea sport institutions is not organised, etc.

Keywords: sport reserve, sports training, non-school education, physical culture, sports.

References

- About the introduction of the payroll before the order of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine від 17 Січень 2015 to Rock No. 67 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0099-18> [in Ukrainian].
- Artem'yev, V.P. (2004). Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya. Dvigatel'nyye kachestva [Theory and methodology of physical education. Motor qualities]. Mogilev: MGU im. A. A. Kuleshova [in Belarus].
- Bondarchuk, A. P. (2005). Periodizatsiya sportivnoy trenirovki [Periodization of sports training]. Kiyev: Olimpiyskaya literatura [in Ukrainian].
- Bulatova, M. M., Usychev, K. A. (2003). Fizkul'turno-ozdorovitel'nyye tekhnologii v fizicheskom vospitanii. Teoriya i metodika fizicheskogo vospitaniya [Fitness technologies in physical education. Theory and methodology of physical education: a textbook for universities]. Kiyev: Olimpiyskaya literatura [in Ukrainian].
- Nabatnikova, MY.A. Osnovy upravleniya podgotovkoy yunyx sportsmenov. [Fundamentals of training management for young athletes]. Moskva: Fizkul'tura i sport [in Russia].
- Nikitushkin, V.G. Sovremennaya podgotovka yunyx sportsmenov [Modern training of young athletes]. Moskva: Moskomsport [in Russia].
- Platonov, V.N. Sistema podgotovki sportsmenov v olimpiyskom sporte. Obshchaya teoriya i yeyo prakticheskiye prilozheniya [The system of training athletes in Olympic sports. General theory and its practical applications: a textbook [for trainers]. Kiyev: Olimpiyskaya Literature [in Ukrainian].
- Sound of the Ministry of Youth and Sports of Ukraine for 2018. URL: <http://www.kmu.gov.ua/sport/control>.
- Tolstova, YU.N. Izmereniye v sotsiologii: [Measurement in sociology]. Moskva: KDU [in Russia].

Ukrainian athletes at the international zmaganny at the first half of 2018 took 1613 awards: URL: https://zik.ua/news/2018/07/17/ukrainski_sportsmeny_na_mizhnarodnyh_zmagannyah_u_pershiy_polovyni_2018_roku_1368183 [in Ukrainian].

Volkov, L.V. (2002). *Teoriya i metodika detskogo i yunosheskogo sporta* [Theory and methodology of children and youth sports]. Kyiv: Olimpiyskaya literatura [in Ukrainian].

Accepted: March 12, 2019

